

УДК 159.923/928

doi: 10.15330/ps.8.1.171-176

Юлія Вознюк

Рівненський державний гуманітарний університет

yuliavoznuk@gmail.com

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ОСОБИСТІСНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ
В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**

У статті розглядається актуальність питання потреби самоствердження особистості. Презентується інформація експериментального змісту щодо психологічної проблеми особистісного самоствердження. Зокрема досліджено особливості перебігу даного процесу в юнацькому віці.

Особлива увага приділяється власному експериментальному дослідженню психологічних чинників самоствердження сучасних юнаків. Підтверджено припущення, що процес особистісного самоствердження юнаків визначається складною взаємодією комплексу психологічних чинників різної модальності. В ході дослідження було виявлено, що між цими показниками існують багатозначні зв'язки, що вказує на комплексний характер даного феномену.

В результаті застосування факторного аналізу було виокремлено сім основних чинників особистісного самоствердження, описано особливості кожного фактору згідно з їх змістовим наповненням. Було визначено значущість психологічних чинників особистісного самоствердження юнаків для отримання прогностичної моделі. Найголовнішим чинником стала „суб'єктність життя” як система поглядів на цілі, процес і результат свого життя, а також його підконтрольність самому суб'єкту. Наступний чинник – „захисні стратегії” – проявляється в почутті провини, самозвинуваченні, образі, орієнтації на процес, роздратуванні, підозрливості та нерозумінні себе. Середню позицію займає „егоцентрична спрямованість”, тобто орієнтація на власні інтереси, зацікавленість в особистій вигоді, вплив на інших, стурбованість результатом та грошима. Чинник „гармонійність” включає в себе спонтанність, автономність, аутосимпатію, креативність та гнучкість у спілкуванні. До чинника „самоставлення” входять внутрішня послідовність, близькість та повага до себе, ставлення інших до себе та самовпевненість. Чинник „стратегії самоствердження” характеризується відсутністю самоподавлення, конструктивною стратегією самоствердження та домінуванням. У фактор взаємодії зі світом увійшли спрямованість на працю, контактність та потреба в пізнанні.

***Ключові слова:** особистість юнака, самоставлення, саморозвиток, самоствердження, самоактуалізація.*

Постановка наукової проблеми та її значення. В сучасній психологічній науці стрімко зростає кількість досліджень з проблеми саморозвитку особистості, адже існує запит на активну, всебічно розвинену, психологічно здорову та гармонійну особистість. Питання особистісного самоствердження та самореалізації було предметом дослідження з давніх часів і залишається актуальним до цих пір. Фундаментальними дослідженнями відзначилися такі вчені, як З. Фрейд, А. Адлер, К. Левін, К. Хорні, Б. Скіннер, Е. Фромм, Дж. Роттер, А. Маслоу, К. Роджерс, Л.С. Виготський, Е. Еріксон, Г. С. Костюк, В. М. М'ясищев, С. Л. Рубінштейн, Б. Г. Ананьєв, К.О. Абульханова-Славська, Е. Нікітін, Н. Харламенкова, П. А. М'ясоїд, І. Д. Бех, О.В. Безкоровайна, О.Я. Жизномірська, І. П. Маноха та ін.

Юність – надзвичайно важливий період в житті людини, коли у свідомості закладаються фундаментальні смисложиттєві установки, які проявляються згодом як ціннісні орієнтири в житті. Молода людина стоїть на порозі дорослого життя і повинна визначити свій шлях. Питання: «Хто я?», «Ким хочу бути?», «Чого хочу досягти?» завжди було значущим для особистості, яка вступає в зріле життя. Задоволення потреби в самостверженні – це одна з базових потреб у юнацькому віці, яка актуалізується за допомогою усвідомлення особистістю себе як цінності. Характерним для юнацького віку є низка новоутворень: розвиток самосвідомості, саморозуміння, особистісна рефлексія, інтелектуальний розвиток, становлення власної ідентичності, пошук сенсу життя.

Безумовно, кожна особистість має можливість обрати власну дорогу зростання та самореалізації, однак їй доволі важко з-поміж усього різноманіття життєвих шляхів визначити власний, адекватний і усвідомлений.

Особистісне самоствердження є передумовою спокою, відчуття злагоди, внутрішньої наповненості. Якщо особисте Я не отримує підтвердження власної значущості, то людина відчуває душевний дискомфорт, погіршується ставлення до себе і навколишнього світу. Чим скутіше людина почувається, тим частіше їй буде здаватися марним прагнення самоствердитися і реалізувати себе, може з'явитися відчуження, зникнути бачення себе та свого майбутнього. Тому, враховуючи значущість особистісного потенціалу, особливо гостро постає питання щодо природи внутрішніх психологічних чинників у становленні та розвитку сучасної особистості, її утвердженні та реалізації в житті.

Метою статті є окреслення психологічних чинників особистісного самоствердження юнаків.

Для досягнення поставленої мети було визначено **завдання** експериментально визначити й описати психологічні чинники самоствердження юнаків.

Методи дослідження: емпіричні (експеримент, математичне опрацювання даних, інтерпретація отриманих результатів). Використано такі **методики:** опитувальник Є. П. Нікітіна, Н. Є. Харламенкової «Стратегії самоствердження особистості»; опитувальник самоставлення В. В. Століна; методика «Тест агресивності» А. Басса і А. Дарки; методика О. Ф. Потьомкіної «Соціально- психологічні установки»; методика «Тест самоактуалізації» Е. Шострома; тест «Сенсожиттєві орієнтації» Д. О. Леонтьєва.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Поняття «самоствердження» є громіздким та неоднозначним, це складний психологічний феномен. Процес особистісного самоствердження юнаків в умовах сьогодення відзначається складною багатофакторною структурою.

Було висунуто припущення, що цей процес визначається взаємодією комплексу внутрішніх та зовнішніх психологічних чинників різної модальності. В ході дослідження було виявлено, що між цими показниками існують багатозначні зв'язки, що вказує на складний характер феномену особистісного самоствердження юнаків.

Для аналізу комплексів показників самоствердження юнаків було використано факторний аналіз. Факторний аналіз (Factor Analysis) – це метод зменшення розмірності вихідного простору ознак, які корелюють між собою, що забезпечує більш економну їх репрезентацію за умови мінімальних втрат вихідної інформації [1; 4]. Результатом факторного аналізу є перехід від множини вихідних змінних до суттєво меншої кількості нових змінних – факторів. Фактор при цьому інтерпретується як причина спільної мінливості кількох вихідних змінних.

Факторизація дозволила отримати однозначно інтерпретовану факторну модель, в якій було виокремлено такі психологічні чинники особистісного самоствердження в юнацькому віці:

1. «Суб'єктність життя»: результат життя (0,908), процес життя (0,853), локус контролю життя (0,749), цілі в житті (0,740), локус контролю Я (0,731);

2. «Захисні стратегії»: почуття провини (0,714), самообвинувачення (0,654), образа (0,654), орієнтація на процес (0,628), роздратування (0,539), підозріливість (0,523), саморозуміння (-0,521);

3. «Егоцентрична спрямованість»: орієнтація на гроші (0,688), орієнтація на владу (0,663), орієнтація на егоїзм (0,657), цінності (-0,609), орієнтація на результат (0,565), орієнтація на альтруїзм (-0,517);

4. «Гармонійність»: спонтанність (0,794), автономність (0,783), аутосимпатія (0,599), креативність (0,556), гнучкість у спілкуванні (0,508);

5. «Самоставлення»: самопослідовність (0,676), повага до себе (0,622), ставлення інших (0,581), близькість до себе (0,572), самовпевненість (0,555);

6. «Стратегії самоствердження»: самоподавлення (-0,880) конструктивна (0,772), домінування (0,697);

7. «Взаємодія зі світом»: орієнтація на працю (0,706), контактність (0,628), потреба в пізнанні (0,597).

Факторне рішення з простою структурою і мінімальними втратами вихідної інформації (повнота факторизації 57,2%, інформативність фактору 1 – 11,5%, фактору 2 – 10,7%, фактору 3 – 8,9%, фактору 4 – 7,7%, фактору 5 – 6,6%, фактору 6 – 6,3%, фактору 7 – 5,6%) дозволило перейти до аналізу і змістової інтерпретації факторів, які утворюють факторну модель психологічних чинників особистісного самоствердження юнаків.

Перший чинник – «суб'єктивність життя», – пояснюючи 11,5% дисперсії ознак, відображає психологічні складові особистісного самоствердження юнаків, які змістовно визначають суб'єктивну життєву ситуацію. Це система поглядів на цілі, процес і результат свого життя. Даний фактор є стержнем у визначенні спрямованості особистості, її сенсу життя.

Так, результативність життя (задоволеність самореалізацією) відображає оцінку пройденого відрізка життя, відчуття того, наскільки продуктивна і осмислена була прожита його частина. Процес життя (емоційна насиченість життя) говорить про те, чи сприймає юнак процес свого життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений змістом. Показник локусу контролю життя (керованість життя) характеризує переконання в тому, наскільки молодій людині притаманно контролювати своє життя, вільно ухвалювати рішення і втілювати їх у життя. Також сюди ввійшли цілі в житті, тобто наявність або відсутність у житті юнака цілей, які надають життю осмисленість, спрямованість і часову перспективу. А локус контролю Я (Я – господар життя) відповідає уявленню про себе як про сильну особистість, яка має достатню свободу вибору, щоб побудувати своє життя у відповідності зі своїми цілями, завданнями і уявленнями про його сенс [2].

Вищевказані чинники є смисловим стрижнем структури особистості, з чого складається базове «Я» і реалізується смислова регуляція життєдіяльності людини. Самоствердження особистості передбачає, що сам юнак управляє процесом самореалізації, будує адекватні прогнози, спрямовані у майбутнє, усвідомлює свої потреби, цілі та життєві плани.

Другий чинник – «захисні стратегії», – пояснюючи 10,7% дисперсії ознак, відображає психологічні чинники, які характеризують захисну позицію по відношенню до себе і до інших. Психологічний захист – це зазвичай неусвідомлений процес усунення або послаблення психікою людини негативних, травмуючих або неприйнятих емоційних переживань [3]. Це почуття провини, що виражає можливе переконання та докори сумління суб'єкта в тому, що він є поганою людиною. Це самозвинувачення, що характеризує внутрішню напруженість і готовність поставити собі в провину свої ж промахи і невдачі, заперечення емоцій на адресу свого Я. Це почуття образи, що містить задрість чи негатив до навколишніх. До цього фактору увійшла орієнтація на процес, коли людина більше орієнтована на процес і менше замислюється над досягненням результату. Крім того, це роздратування (запальність, грубість) і підозріливість по відношенню до людей. Водночас негативне значення шкали саморозуміння свідчить про невпевненість, орієнтацію на думку інших людей, байдужість до своїх бажань і потреб. Такі люди потребують психологічного захисту. У процесі самоствердження важливим є відчуття себе, свого внутрішнього світу і власне розуміння. Це відображення у свідомості людини і її реальної взаємодії з навколишнім світом. Негативне значення свідчить про невпевненість, байдужість до своїх бажань.

Третій чинник – «егоцентрична спрямованість» – пояснює 8,9% дисперсії ознак. У даному віці, як бачимо, для юнаків і дівчат важливими є власні інтереси, зацікавленість в особистій вигоді, результаті та грошах (особистісних благах). Орієнтація на владу відображає бажання впливати на інших. Негативне значення по шкалі цінності свідчить, що такі цінності, як істина, добро, краса, цілісність, відсутність роздвоєності, життєвість,

унікальність та ін. не є принциповими у житті. Для людини головним є результат. Вона може досягати результату у своїй діяльності всупереч перешкодам і невдачам. Відповідно орієнтація на альтруїзм носить негативний характер. Варто зазначити, що усвідомлення молодими людьми своїх основних потреб – це вихідний момент самомотивації.

Четвертий чинник – «гармонійність», – пояснює 7,7% дисперсії ознак, відображає психологічні чинники особистісного самоствердження юнака, які змістовно визначають його гармонійні особистісні риси. Зокрема, спонтанність відображає якість, що впливає з упевненості в собі і довіри до навколишнього світу, властивих самоактуалізованим людям. Високий показник свідчить про те, що самоактуалізація стала способом життя, а не є мрією або прагненням. Спонтанність співвідноситься з такими цінностями, як свобода, природність, гра, легкість без зусилля (як у маленьких дітей). Автономність, на думку більшості гуманістичних психологів, є головним критерієм психологічного здоров'я особистості, її цілісності і повноти. Людина, яка самостверджується і самоактуалізується, – автономна, незалежна і вільна, однак це не означає відчуження і самотності. Аутосимпатія, що відображає природну основу психологічного здоров'я і цілісності особистості, зовсім не означає самовдоволення, оскільки пов'язана з усвідомлюваною позитивною Я-концепцією, яка слугує джерелом стійкої адекватної самооцінки. Прагнення до творчості або креативність – неодмінний атрибут самоактуалізації, яку ще можна назвати творчим ставленням до життя. А шкала гнучкості у спілкуванні співвідноситься з наявністю або відсутністю соціальних стереотипів, здатністю до адекватного самовираження у спілкуванні.

П'ятий чинник – «самоствавлення», – пояснює 6,6% дисперсії ознак, відображає психологічні чинники особистісного самоствердження юнацтва, які визначають їхнє ставлення до себе. Воно впливає на психічне здоров'я, визначає успішність взаємодії з іншими людьми. У ході життя особистість пізнає себе і накопичує про себе знання, уявлення. Однак знання про себе, природно, їй небайдужі: те, що в них розкривається, виявляється об'єктом її емоцій, оцінок і стає предметом самоствавлення. Важливу роль у ставленні до самого себе займає внутрішня послідовність, коли людина переживає власне «Я» як внутрішній стержень, що інтегрує її особистість і життєдіяльність, вважаючи, що її доля знаходиться в її власних руках. Іншим показником самоствавлення є повага до себе, яка відображає оцінку власного «Я» відносно соціально-нормативних критеріїв моральності, успіху, волі, соціального схвалення. Наступною складовою розуміння природи самоствавлення є ставлення інших, що відображають очікування позитивного чи негативного ставлення до себе з боку інших людей. Важливо зазначити, що ставлення значущих інших може впливати на формування ставлення до себе. До цього чинника входить близькість до самого себе, що відображає міру зацікавленості в собі, зокрема інтересу до власних думок і почуттів, готовність спілкуватися з собою «на рівних», впевненість у своїй цікавості для інших. Важливим показником є також впевненість у собі, яка характеризує віру в свої сили, здібності, енергію, самостійність, оцінку своїх можливостей, контроль життя, розуміння і прийняття самого себе. Йдеться не про самовдоволеність чи самомилування. Розуміння і прийняття себе таким, який ти є, – основа саморозвитку та самоактуалізації.

Шостий чинник – «стратегії самоствердження» – пояснює 6,3% дисперсії ознак. Феномен самоствердження ідентифікується за особливостями фіксації особистістю свого права на унікальний спосіб життя в соціумі. Самоствердження – це утвердження цінності та значущості власної особистості, свого значення, права бути собою.

Стратегія самоподавлення, самозаперечення може виявлятися в конформній установці по відношенню до групи, в пошуку сильного лідера, полізалежності. Тому в першу чергу, негативне значення за даною шкалою свідчить про те, що у представників даної групи не домінує механізм заперечення, тому прагнення до саморозкриття і самовираження має високі значення.

По-друге, стратегія конструктивного самоствердження є провідною для ефективного утвердження себе. Як правило, вона виявляється в умінні вирішувати проблеми, схильності до обґрунтованого ризику, в спонтанному прояві своїх здібностей, у творчості. Особистості з вираженим конструктивним самоствердженням використовують різні механізми психологічного захисту, але найчастіше вдаються до зрілих способів. Для них характерне прагнення до саморозкриття і самовираження.

По-третє, виявлено стратегію домінування в сенсі гіперсамоствердження. Дана стратегія виражається у великому прагненні до домінування в міжособистісних взаєминах. Люди з даною стратегією воліють зберігати стійкість самооцінки за допомогою механізму проєкції. Для них характерні середні значення за фактором саморозкриття і високі показники по самовираженню [5].

Останній, сьомий чинник – «взаємодія зі світом», – пояснює 5,6% дисперсії ознак, відображає психологічні чинники особистісного самоствердження юнаків, які визначають їхню взаємодію зі світом. Проявляється через активність та комунікабельність. Люди, що орієнтуються на працю, весь час використовують для того, аби щось зробити, не шкодуючи вихідних днів, відпустки і т. д. Праця приносить їм більше радощів і задоволення, ніж якісь інші заняття.

Важливим фактором є контактність, що характеризує здатність людини до швидкого встановлення глибоких і тісних емоційно насичених контактів з людьми (суб'єкт-суб'єктне спілкування). Крім того, провідну роль у самоствердженні відіграє потреба у пізнанні. Шкала пізнавальних потреб визначає ступінь вираженості у суб'єкта прагнення до набуття знань про навколишній світ. В особистості, здатної до самоактуалізації, розвинені спрямованість на пізнання нового і відповідні здібності.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. В ході дослідження психологічних чинників особистісного самоствердження юнаків було застосовано процедуру факторного аналізу, яка дозволила отримати такі результати: процес самоствердження юнаків в умовах сьогодення відзначається складною багатофакторною структурою. Отримані в ході дослідження результати поєднуються у сім чинників, що групуються навколо таких модальностей: суб'єктність життя, захисні стратегії, егоцентрична спрямованість, гармонійність, самоставлення, стратегії самоствердження та фактор взаємодії зі світом, що в цілому підтверджує результати теоретичного пошуку психологічних чинників особистісного самоствердження юнаків.

Результати дослідження дозволять з'ясування напрями психологічного супроводу на шляху до формування повноцінного самоствердження юнаків та побудови розвивальної програми для осіб юнацького віку, що навчаються у ВНЗ.

1. Бююль А. SPSS: искусство обработки информации: анализ статистических данных и восстановление скрытых закономерностей: пер. с нем. / А. Бююль, П. Цёфель. – СПб. : ООО «ДиаСофтЮГ», 2002. – 608 с.

2. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции: Конспект лекций / А. Н. Леонтьев. – М. : Педагогика, 1971. – 228 с.

3. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посібник / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. – К. : МАУП, 2000. – 256 с.

4. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных [Текст] / А. Д. Наследов. – СПб. : Речь, 2012. – 392 с.

5. Никитин Е. П. Самоутверждение человека / Е. П. Никитин, Н. Е. Харламенкова // Вопросы философии. – 1999. – № 9. – С. 96–117.

REFERENCES

1. Byuyul A., Tsefel P. (2005). SPSS: Iskuststvo obrabotki informacii: analiz statisticheskikh danyh i vosstanovlenie skrytykh zakonornostej [SPSS: art of information processing, analysis of statistical data and restore hidden patterns]. St. Petersburg : DiaSoft (rus).

2. Leontiev, A. N. (1971). Potrebnosti, motivy i emocii: Konspekt lekcyj [Needs, motives and emotions: lecture notes]. Moskva : Pedagogika (rus).

3. Maksymenko, S. D. (2000). Zagalna Psychologia: navchalnyj posibnyk [General psychology: tutorial]. Kyiv : MAUP (ukr).

4. Nasledov, A. D. (2012). *Matematicheskie metody psihologicheskogo issledovania. Analiz i interpretacia danyh* [Mathematical methods of psychological research. Analysis and interpretation of data]. St. Petersburg : Rech (rus).
5. Nikitin, E. P., Harlamenkova,, N. E. (1999). *Samoutvergdenie cheloveka* [Personal coming into being of human]. *Voprosy filosofii* [Questions of philosophy], 9, 96-117 (rus).

Yulia Vozniuk

THE PSYCHOLOGICAL FACTORS OF PERSONAL COMING INTO BEING OF YOUTH

An article describes the relevance of the question of the need for personal coming into being of personality. It presents the information on the psychological problem of personal coming into being on the experimental content. It was studied the features of this process in youth age.

A particular attention is paid to own experimental research of psychological factors of for personal coming into being of modern youths. It was suggested that the process of personal coming into being of youth is determined by the complex of psychological factors of different modalities. It was found that there are many-meaning relationships in the connection between these indexes in the course of the study.

It was defined seven main factors of personal coming into being at the result of using the mathematical methods of calculation. The features of each factor are described in accordance with their meaningful content. We determined the value of the psychological factors of personal coming into being of youth to obtain a prognostic model.

The most important factor is "subjectivity of life", as a system of views on the goals, process and results of the life and it is the controllability to the subject itself. The next factor is "protective strategies", which happens as a guilty feeling, an accusation of own-self, an insult, a process orientation, an irritation, a suspiciousness, an ownself misunderstanding. The middle position is "egocentric orientation", that is orientation to own interests, interest in personal gain, influence on others, result and money. The factor "harmony" includes spontaneity, autonomy, autosimpatation, creativity, and ease of communication. The factor of "attitude towards ownself" includes internal consistency, proximity and respect to ownself, the attitude of others towards ownself and self-confidence. The factor "strategies of coming into being" characterized by the absence of oppression to ownself, a constructive strategy of coming into being and domination. The factor of "interaction with the world" has entered the focus on work, contact with other people and the need for knowledge.

Keywords: *a personality of youth, an attitude towards ownself, an own development, an own coming into being, an own actualization.*